

ÜÇ İSTANBUL ROMANINDAKİ MEKÂNLARIN ADNAN'IN KİŞİLİĞİNE ETKİSİNİN İD, EGO VE SÜPEREGO BAĞLAMINDA İNCELENMESİ*

The Analyzing of the Effects of the Places in the Üç İstanbul Novels on Adnan's Personality in the context of Id, Ego and Superego

Dilek ÇAKIR*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türk edebiyatının önemli eserlerinden olan Üç İstanbul romanındaki mekânların Adnan'ın kişiliğine etkisini id, ego ve süperego bağlamında incelemektir. Mithat Cemal Kuntay, Üç İstanbul romanında, İstanbul'un önce Abdülhamid, sonra İttihat ve Terakki en son da Mütareke Dönemi'ni, bu dönemlerin mekânlarının Adnan'ın kişiliğine etkisini, Sigmund Freud'un yapısal kişilik kuramının üç ana sistemi olan id, ego ve süperego bağlamında romanın başkışisi Adnan etrafında anlatır. Romanda dönemler farklılaştıkça değişen tarihî zamanla birlikte İstanbul, tarihî mekânlar ve Adnan da değişmektedir. Adnan, her dönemde değişik kişilik özellikleriyle okuyucunun karşısına çıkar. Her dönemde farklı kişilik mekanizmalarının etkisi altındadır. Abdülhamid Dönemi'nde mekân; saray, Hidayet'in konağı, Maliye Nazır'nın konağı, Erkânıharp Müşiri'nin konağı ve Adnan'ın Aksaray'daki evidir. Bu mekânlarda yaşayanlar, id'in denetimi altındadır. İd, kişiliğin en ilkel bölümüdür. Doğuştan getirilen dürtüler ve refleksler ile istediği her şeye sahip olmak ister. İttihat ve Terakki Dönemi'nde mekân; Adnan'ın konağı, yazıhanesi ve Raşel'in konağıdır. Burada yaşayan insanlar, ego'nun denetimi altındadır. Ego, kişiliğin akıllı ancak ahlâk dışı olan kısmıdır. İd ile süperego arasındaki çatışmada denge kurar. Savunma mekanizmaları aktiftir. Mütareke Dönemi'nde ise mekân; Naşit'in konağı, Adnan ile Süheyla'nın Bozdoğan Kemer'indeki konağı ve romanın sonunda Süheyla'nın taşındığı Erenköy'ündeki köşktür. Bu mekânlarda yaşayanlar süperego'nun denetimi altındadır. Bu kişiler, geçmişle büyük bir hesaplaşma içindedir. Vicdanlarıyla baş başadırlar. Sonuç olarak bu çalışmada; Adnan'ın kişilik yapısında etkili olan, id, ego ve süperego, tarihî mekânlar etrafında incelenerek, bu alanda yapılan çalışmalara yeni bir bakış açısı getirmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üç İstanbul, Sigmund Freud, İd, Ego, Süperego.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the effect of the places in Üç İstanbul novels, which are important works of Turkish Literature, on the personality of Adnan, in

* Bu çalışma, Yeditepe Üniversitesi'nin 25 Nisan 2018 tarihinde İstanbul'da düzenlediği "Edebiyatta Buluşma IX: Edebiyatımızda Kimlik ve Benlik" Sempozyumu'nda aynı adla sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul. E-posta: dileck_2308@hotmail.com

This article was checked by Turnitin.

the context of id, ego and superego. Mithat Cemal Kuntay, in the *Üç İstanbul* novels, id, ego, and superego systems of Sigmund Freud's Structural Personality Theory: İstanbul's first Abdülhamid, then İttihat and Terakki and last period of the Armistice Period, the places of these periods on Adnan's personality. In the context of superego, Adnan tells another person in the novel. As the periods differ in the novel, İstanbul changes with historical periods and historical places and Adnan. In every period, Adnan comes across a variety of personality traits. Each period is under the influence of different personality mechanisms. Abdülhamid Period; the places, the palace, the mansion of Hidayet, the mansion of the Minister of the Finance, the mansion of the Chief of Staff, is the house of Adnan in Aksaray. Those living in these places are under the control of the id. Id is the most primitive part of personality. He wants to have everything he wants with the innate impulses and reflexes. The place in the period of the İttihat and Terakki; Adnan's Mansion, office and Raşel's Mansion. People living here are under the control of the ego. The ego is the clever but unethical part of personality. Balance between id and superego. Defence mechanisms are active. The place in the period of the Armistice; Naşit's mansion is Adnan and Süheyla's mansion in Bozdoğan Kemer and it is the pavilion at Erenköy where Süheyla was moved at the end of the novel. People living in these places are under the control of the superego. These people are in a big deal with the past. They are alone with their conscience. In this study; id, ego and superego, which are influential in Adnan's personality structure, are examined around historical places and it is aimed to bring a new perspective to the studies in this field.

Key Words: Üç İstanbul, Sigmund Freud, Id, Ego, Superego.

Giriş

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* romanı İstibdat, Meşrutiyet ve Mütareke Dönemi olmak üzere İstanbul'un üç tarihî dönemini mekânlar ve bu mekânların Adnan'ın kişiliğine etkisi üzerinden anlattığı bir dönem romanıdır. "Romanımda bilmediğim ve görmediğim hiçbir şeyden bahsetmedim." (Kudret, 2004: 380) diyen yazar, yaşadığı ve tanık olduğu tarihî dönemleri, bu dönemlerin önemli olaylarını roman kişisi Adnan üzerinden okuyucuyla paylaşır. Eserini yazarken ne amaçladığını ise roman kişisi Adnan'ın ağzından şu sözlerle açıklar:

"Bu üç devri ev ve insan örneklerinde göstermek. İnsanlar evleri ile karmakarışık dururlarsa bir devri çok güzel ifade ederler. İstanbul'da on on beş prototip ev tanırım. Avrupalı olmak isteyen gülünç ev, tablo diye duvarına sahibinin büyütülmüş portresi asılan kaba ev; panjurlu eve namussuz diye gazez olan kafesli ev; 31 Mart'a gebe kalan cumbalı ev; bir de zarif tesbihleriyle, ince kalemtraşla, Beykoz vazolarıyla, Üsküdar çatmalarıyla eski eşya medeniyetimizi gösteren derin, sessiz evler. Bunları çizdim." (Kuntay, 2016: 129).

Adnan'ın yaşamı, farklı dönemlerdeki düşünüş tarzı ve duruşu üzerine kurulu romanda, Adnan'ın üç dönemde de farklı mekânlarda, farklı kişilik tarzları etkisindeki hayatı anlatılır. Bu üç dönemde de Adnan, farklı kişilik mekanizmalarının etkisi altındadır. Romanda bu kişilik

mekanizmalarını, Freud'un Yapısal Kuramına göre "id", "ego" ve "süperego" olmak üzere üç şekilde incelemek mümkündür.

Yapısal Kuram, Freud'un 1923 yılından itibaren savunduğu ve günümüzde daha da yaygın olarak bilinen bir modeldir. Bu kurama göre kişilik "id", "ego" ve "süperego" adlı üç ana sistemden oluşur. Bu üç sistemin bileşenlerinden de davranışlar meydana gelir. İd, ego ve süperego tüm insanlarda vardır. Ancak kişiliği belirleyen bu üç sistemden hangisinin daha baskın olduğudur. Bu baskın sistem tüm kişiliği etkileyebildiği gibi hayatın farklı dönemlerinde farklı kişilik mekanizmalarının etkisi altında kalmak da mümkündür. Freud, her insanın doğuştan "id" in denetimi altında olduğunu ancak zamanla içinde yaşadığı toplum ve vicdan gibi unsurların devreye girmesiyle "id" in baskı altında tutularak yerini "ego" ve "süperego" ya devrettiğini savunur (Geçtan, 1998: 44-45).

İd (altben), insan zihninde, gündelik yaşamı yöneten mantık ve ahlâk ilkelerinden uzak, serbest enerji akışıyla belirlenen ilkel ve ilkel bir oluşumu gösterir. İde zaman, mekân sınırlamaları ya da ahlâk kurallarını tanımayan haz ilkesi hâkimdir. Ego (ben) ise insan zihninin kişisel olan tarafıdır. Ve idin aksine, "gerçeklik" ilkesi tarafından yönetilir. Mantık ve akılcı düşüncenin belirlediği ego, insan zihninin diğer unsurlarının, yani id ve süperegonun hem kendisiyle hem de birbirleriyle olan ilişkilerinin de merkezinde yer alır. Süperego (üstben) içselleştirilmiş ana-baba imgelerinin etkisiyle oluşturulmuş denetleyici bir gücü gösterir (Cebeci, 2004: 218-220).

Abdülhamid Dönemi Mekânları ve Adnan'ın Baskın Kişilik Mekânizması: İd

İd, kişiliğin en ilkel yönünü oluşturur. Doğuştan getirilen dürtüler ve refleksler ile istediği her şeye sahip olmak ister. Daima haz ilkesine göre hareket eder. Gerçek ve mantık dışı istek ve arzularla bireyin içsel duygularını harekete geçirir. İçgüdüsel ihtiyaçlar ve cinsel dürtüler sonucu bireyi yönlendirir. İd, kişiliğin temel sistemidir. Ego ve süperego, ondan ayrılarak gelişimlerini sürdürür. Kalıtsal olarak insanda var olan içgüdülerin, doğuştan gelen psikolojik gizilgüçlerin tümüdür (Geçtan, 1998: 44-45).

Ruhsal enerji kaynağı olan id, ego ve süperegonun çalışması için gerekli gücü sağlar. Gerekli enerjiyi de bedensel süreçlerden sağlar. İd, enerji birikimine çok fazla dayanamaz ve bu enerjiyi bir an önce boşaltma gereği duyar. Bu durumda da haz ilkesi devreye girer. İd, için önemli olan hazdır. Akıl ve ahlâk gibi unsurlar ikinci plânda kalır. İd, kalıtsal olarak gelen içgüdüler ile doğuştan gelen gizilgüçlerden meydana gelir. Nesnel gerçeklerden bağımsız öznel bir gerçeklik algısı vardır (Geçtan, 1998: 44).

Bu dönemde Adnan ve çevresindeki kişiler yaşadıkları mekânlar etrafında id' in denetimi altındadır. Adnan, Abdülhamid yönetimindeki saraydan nefret eder. Abdülhamid ve saray düşmanlığı, bu dönemde

Adnan'ın kişiliğinin önemli bir parçasını oluşturur. Adnan bu dönemde yapılan hiçbir şeyi beğenmez ya da yapılanları eksik ve yetersiz görür. (Kuntay, 2016: 10-11).

Dönemdeki önemli mekânlardan biri de Hidayet'in konağıdır. Adnan, Hidayet'in konağına gidip geldikçe kendi küçük eviyle Hidayet'in konağını karşılaştırır. Hidayet'in konağındaki dalkavukluktan ve sahtekârlıktan hoşlanmaz. Ancak içten içe bu dalkavukluk ve sahtekârlığın altında yatan ihtişamdı da hoşlanır ve Aksaray'daki evini, bu konak karşısında tamamen değersiz görür. Bir taraftan Hidayet'in konağındaki ikiyüzlülük ve dalkavukluktan hoşlanmadığını dile getirir. Ancak bir taraftan da bu konaktan ve Hidayet'in çevresinden bir türlü uzaklaşamaz. (Kuntay, 2016: 14-15). İd'in haz ilkesinin harekete geçmesiyle sürekli, dönemin ihtişam ve güç sembolü olan bu konak çevresinde dolaşır. Bu ihtişam ve güç karşısında Hidayet'i kıskanır ve onun yerinde olmak ister. Bu çevrede bulunmaktan hoşlanır.

Romanda İstibdat Dönemi olarak da adlandırılan bu dönemde ele alınan mekânlar ve bu mekânlar etrafında işlenen kişiler de id'in denetimi altındadır. Hidayet'in konağı dalkavuklarla dolu bir Abdülhamid devri konağıdır. Gösterişli olmasına rağmen birçok zevksiz unsuru içinde barındırır (Alver, 2002: 23). Maliye Nazır'ının evi devrin diğer ihtişamlı mekânlarına göre oldukça sadedir (Kuntay, 2016: 95). Erkâniharp Müşiri'nin Mermer yalısı ise Maliye Nazır'ının konağının aksine tüm ihtişam ve şatafatıyla insanı daha kapıdan ilk girişte büyüleyen bir mimariye sahiptir. (Kuntay, 2016: 123). Bu iki mekân dış görünüşüyle birlikte içinde yaşayanlar itibarıyla da birbirinden farklıdır. Adnan bu iki mekâna da ders vermek için gider. Ders verdiği Süheyla ve Belkis, içinde yaşadıkları mekânları aksettirirler. Süheyla, oldukça sade, gösterişsiz ancak donanımlı bir kişiliğe sahiptir. (Kuntay, 2016: 97). Belkis ise içinde yaşadığı yalı gibi oldukça gösterişli ve göz alıcı bir görünüme sahiptir (Kuntay, 2016: 125). İkinci Abdülhamid devrinin bu üç evi, dönemin üç farklı insan ve düşünce tarzını ortaya koyması bakımından önemlidir.

Bu dönemde ele alınan mekânların başında Abdülhamid idaresindeki saray gelir. Herkes ve her şey onun çevresindedir. Bu bölümde geniş mekân olarak sarayın ele alınması dikkate değerdir. Nitekim bu dönemde saray, her istediğine sahip olan, istediği anda istediğini yapma özgürlüğüne sahip olan bir profil çizer. (Alver, 2002: 23). Romanda saray, id'in kendisini en fazla hissettirdiği mekânların başında gelir.

Romadaki id'in denetimi altında bulunan bir diğer önemli mekân, Hidayet'in Çağaloğlu'ndaki taş konağıdır. Hidayet; ikiyüzlü, çıkarıcı, gösteriş meraklısı, Abdülhamid'in jurnallerinden biridir. Saraya ve Abdülhamid'e olan yakınlığı konağının ve çevresinin de kendisi gibi ikiyüzlü ve çıkarıcı insanlarla dolup taşmasına neden olur. Yükselmek isteyenler, tayin bekleyenler, önemli bir mevkiye atanmak isteyenler önce Hidayet'in konağına gelirler. Hidayet'in konağı tüm bu kişiler için

geçilmesi gereken bir basamak gibi görülür. (Alver, 2002: 23-24). İktidarın değişmesiyle Hidayet'in durumu da değişir. Abdülhamid'in tahtan inmesiyle Hidayet için de durum tersine döner. Etrafı kalabalık Hidayet artık kimsesizdir. Konağına gelip giden o kalabalık bir anda yok olmuştur. Bu düşüşe daha fazla dayanamaz ve bir hastalığı olmadığı hâlde ölür (Kuntay, 2016: 353-354). Hidayet ve onun çevresindeki kişiler de bu özellikleri dolayısıyla id'i yansıtır. Hidayet, çevresindeki kişilerin ondan uzaklaşmasıyla birlikte istediklerini yapamaz duruma gelince, bu durumla başa çıkıp savaşmak yerine en kolay yolu seçer. Aynı şekilde Hidayet'in çevresindeki kişiler de Hidayet, onların isteklerine cevap veremez duruma gelince ondan uzaklaşmayı tercih ederler. Bu durum romanda şu şekilde anlatılır:

“Konağına gelmeyen elçiler, arabasına selâm durmayan polisler onu öldürdüler. 31 Mart'tan sonra misafirleri, uşakları, parası azaldı: eriyordu. Bir türlü Şehremini olmadığı için vücudu azalıyordu.” (Kuntay, 2016: 162).

Bu dönemde geçen diğer bir mekân da Maliye Nazırının Bozdoğan Kemerindeki Taş Konağı ve Erkâniharp Müşiri'nin Mermer Yalısı'dır. Maliye Nazırının evi devrin bütün ihtişamlı mekânları içinde sadeliğiyle dikkat çeken bir yerdir. Erkâniharp Müşiri'nin Mermer Yalısı ise Avrupaî bir mimariye sahiptir. Adnan, Maliye Nazırının konağına kızı Süheyla'ya edebiyat dersi vermeye, Erkâniharp Müşiri'nin Mermer Yalısı'na kızı Belkis'a tarih dersi vermeye gider. Adnan, çevresi tarafından takdir edilen ve saygı gören Maliye Nazırının Bozdoğan Kemerindeki konağına ders vermeye gideceği için çok mutlu olur. Maliye Nazırının gördüğü saygı ve itibardan kendisine de bir pay biçer. Bu konaklarda birbiriyle farklı karakterlere sahip olan iki kadın dikkati çeker: Süheyla ve Belkis. Bu iki kadın sonraki dönemlerde de Adnan'ın hayatına yön vererek onun hayatının dönüm noktalarını oluştururlar. Bu durum romanda şöyle anlatılır:

“Maliye Nazırının konağından bugün çıkarken, Adnan, kaybettiği faziletleri tekrar bulan adam kadar seviniyordu. Hidayet'in konağına artık gitmeyecekti. Maliye Nazırının konağı ne kadar temizdi: Şehirsiz bir toprak gibi temiz!.. Bu konağın döşemelerinde bir insan alnı kadar namus vardı. Öyle iken Adnan'dan bu malumatını aylarca saklamıştı. Bu kıza karşı takındığı muallim tavrından Adnan utanıyordu. Artık Hidayet'in konağı, Maliye Nazırının konağına nispet, fena boyanmış bir hokkabazdı.

Memleketin tarihi okkayla, bayrağını arşınla satabilecek adamlarla dolup boşalan Hidayet'in konağı!.. Sonra Hidayet'in kendisi: Ağzını açınca kirlî parayla çürük malumatın karmakarışık döküldüğü Hidayet!.. Hâlbuki Süheyla'nın güvülsüz, patırtısız irfanı bir çiçeğin boynunu bükmesi kadar güzeldi. Sonra Maliye Nazırının refahından utanıyor gibi sesi çıkmayan konağı: Bu konağın hâli eşyada, taştta,

tahtada rikkatti. Adnan artık Hidayet'ten öğreniyordu." (Kuntay, 2016: 123-124).

Adnan, Erkânıharp Müşiri Kerim Paşa'nın kızı Belkis'a da tarih dersi verir. Erkânıharp Müşiri, Maliye Nazırı'nın zıttı bir adamdır. Çevresindeki insanlar ona saygıdan çok korku duyarlar. Bu yüzden de onunla ters düşmekten kaçınırlar. Adnan, bunu bildiği hâlde ders teklifini kabul eder ve meşhur Mermer Yalı'ya gider. Adnan, buraya geldiği ilk gün haysiyetinden bir şeyler kaybolduğunu hisseder. Bunun sebebi, inandığı fikre ters düşmesine rağmen bu yalıya gelip ders vermesi ve buradaki insanlarla iletişim kurmasıdır. Yalı, geleneksel mimariden çok farklı bir tarz ve üslupla döşenmiştir. Kendini bu yalı ve yalıdaki insanlar karşısında küçülmüş gibi hisseder. Adnan, inandığı fikre ters düşmesine karşın sırf Belkis'a olan zaafi sebebiyle bu konağa Belkis'a ders vermeye gider. Bu durum romanda şu şekilde anlatılır:

"Onu büyük bir salona aldılar; hiçbir şey parlamıyordu; her taraf yaldızsızdı; yüksek pencerelerden koyu kırmızı renkli Cenevre kadifesi perdeler bol bükümlerle yerlere sarkıyor, duvardaki Hollanda tablolarının koyu renkleri duvardan odaya doluyor, ayağa kalkan eşyadan salona ağır bir azamet çöküyordu; pencerelere bütün Boğaziçi sığıyor, denizin mavisi ve dağın yeşili tablolardaki boyaların karanlığına karışıyordu. Chippendale koltuklar ve kanepeler köşeler teşkil ederek odayı döşüyorlar; bir tarafta aynı İngiliz evinin yuvarlak camlı uzun vitrininde yeşim statue'ler, mertebani heykeller, Rodos vazoları duruyor; bir tarafta da velurdöjen kaplı paravanın üstünde çok kıymetli Polonya kuşağının ipek çizgileri dalgalanıyordu. Adnan, yerdeki Aubusson halısının dalları, daireleri arasından yeni boyanmış buruşuk kunduralarıyla geçerek, Chippendale koltuklardan birine incelmış ceketiyle oturacağı sırada, büyük maun kapı bir kubbenin altında, bir haremağası kapının kanadını tutarak yol verdi; odaya uzun boylu, beyaz bir kız girdi." (Kuntay, 2016: 121).

Romanda geçen bir başka mekân Adnan'ın Aksaray'daki evidir. Bu evde Adnan, hasta annesiyle birlikte kalmaktadır. Adnan'ın teyzesi veremden ölmüştür. Şimdi annesi de Aksaray'daki bu küçük evde aynı hastalıktan dolayı hasta yatmaktadır. (Kuntay, 2016: 12). Adnan'ın kendisi de aynı hastalığa yakalanıp ölmekten çok korkar. Nitekim romanın sonunda da Adnan, Meşrutiyet Dönemi'nden sonra gelen sefalete ve eski itibarını kaybetmesine dayanamayarak vereme yakalanır ve hastalanarak ölür (Kuntay, 2016: 569).

İtihat ve Terakki Dönemi Mekânları ve Adnan'ın Baskın Kişilik Mekanizması: Ego

Ego, kişiliğin işleyen yönüdür ve kısmen bilinçte yer alır. Gerçeklik ilkesine göre hareket eder. Haz ilkesini bekletir ya da bastırır. Gerçekliğin sınırlarını zorlamadan bireyin içsel dürtülerinden kaynaklanan ihtiyaçlarının uygun biçimde nasıl karşılanacağını belirler. Akıl yürütme,

problem çözüme, karar verme gibi üst düzey zihinsel işlevleri vardır. Ego, savunma mekanizmalarının akıllı ancak ahlâk dışı kalan unsurunu oluşturur. İd'in isteklerini baskı altında tutar. Süperego'nun hâkim olduğu durumlarda ise savunma mekanizmalarını devreye sokar. İd ve süperego arasında bir çeşit denge işlevi vardır. İd'den gelen istekleri ya toplumun kendisini yargılayamayacağını bildiği anlarda devreye sokar ya da savunma mekanizmalarını kullanarak kendi vicdanından gelen tepkileri bastırır, yön değiştirir, bahane bulur veya baskı altında tutar (Geçtan, 1998: 45-47).

Freud'a göre insan, saldırganlık ve cinsellik gibi dürtüleri olan ve bu dürtüleri denetim altına alınması gereken olumsuz ve yıkıcı bir varlıktır. Eğer insanlar, toplum ve vicdan gibi dış etkenlerin baskısı altında olmayıp cinsellik ve saldırganlık enerjilerine göre hareket etseydi psikolojik sorunları da olmazdı. Ego, psikolojik baskı altında kalmamak ya da bu durumdan kurtulabilmek amacıyla savunma mekanizmalarını devreye sokar. Bu sayede de kendini cezalandırmaktan kurtarır. Ego, kişiliğin yürütme organıdır. Harekete giden yolları denetim altına alır, çevresindeki nesnelere ve kişilerin hangisiyle iletişim içinde olacağına, hangi içgüdülere cevap vermesi gerektiğini kendisi karar verir (Geçtan, 1998: 46-48).

Meşrutiyet Dönemi'nde sınıf değiştirmek isteyen, ülkenin kötü gidişatından kurtulmak için çarenin yine kendisinde olduğunu düşünen Adnan, üyesi olduğu İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesiyle birlikte İstibdat Dönemi'ndeki düşüncelerinden ve hareketlerinden farklı tavırlar sergilemeye başlar. Ancak Adnan'ın yaşamındaki bu ihtişam ve yükseliş İttihat ve Terakki'nin iktidar yıllarıyla sınırlı kalır (Alver, 2002: 22).

Meşrutiyet Dönemi'nin yönetim gücü İttihat ve Terakki Cemiyeti, mekânı ise İttihat ve Terakki'yi temsil eden Adnan'ın Cağaloğlu'ndaki Taş Konağı'dır. Adnan ve çevresindekiler, bu dönemde ego'nun denetimi altındadır. Ego, kişiliğin akıllı ancak ahlâk dışı olan yönünü oluşturur (Geçtan, 1998: 45-46). İttihat ve Terakki üyeleri ve Adnan, bu dönemde önceki dönemlerde eleştirdiği tavır ve hareketleri tek tek sergilemeye başlar. Adnan'ın İstibdat Dönemi'ndeki idealist ruhundan da eser kalmamıştır. Âdeta Abdülhamid'in tahttan inmesiyle birlikte bütün idealleri de Abdülhamid'in tahtıyla beraber yok olmuştur (Kuntay, 2016: 332).

Adnan, bu dönemde Abdülhamid dönemindeki muhalifliğinin faydalarını görmeye başlar. Onun için artık yoksulluk ve parasızlık gibi sıkıntılar çok uzaktır. Kimseye özel hocalık yapmasına da gerek kalmamıştır. Aksaray'da annesiyle birlikte oturduğu küçük ve eski evinden Cağaloğlu'nda aldığı taş konağa taşınmıştır. Abdülhamid döneminde yükselmek isteyenlerin, tayin bekleyenlerin yeni durağı Adnan'ın Cağaloğlu'ndaki konağı olur. Adnan bu dönemde herhangi bir bürokratik görevi olmamasına rağmen sözü en çok geçen isimlerden

biridir. İsteddiği her şeyi yaptıracak güce ulaşmıştır. Resmî bir sıfatı olmamasına karşın çevresi tarafından büyük bir saygı ve itibar görür.

“ (...) gene onu her bayram elçiler tebrik ediyorlardı; sokakta kendini belli etmeyerek yürürken polisler kolları ve bacaklarıyla selâm kesiliyorlardı. Tebessümü iltimastı, bir ismin önüne 'bizim' dedi mi ismin sahibi elçi, vali, müsteşar oluyordu.” (Kuntay, 2016: 323).

Meşrutiyet Dönemi'nde diğer önemli mekânlar Moiz ve Raşel'in Harbiye'deki konağıdır. Moiz, Mütareke Dönemi'ndeki harp zenginlerindedir. O da bu dönemde Adnan gibi birden zenginleşmiş ve Hidayet'in konağının en önemli parçası olan ve Hidayet'in misafirlerine gösterip daima övündüğü Şark Odası'nı kendi konağına almıştır. Adnan ise Hidayet'in elindense Raşel'in elinde bu eşyaları daha değerli görür.

“Adnan, Moiz'in konağında Şark odasına girince şaşırıldı. Hidayet'in mezadından Şark odasını Moiz almıştı. Hidayet'in konağında bu Şark odasını ilk gördüğü gece Moiz'in gözlerinde yanan hırsı düşündü, Moiz'den korktu. Fakat bu Şark odası Raşel'in eliyle ne kadar güzelleşmişti: Renk dünyası olmuştu.” (Kuntay, 2016: 360).

Romanda Moiz ve Raşel de bu yönleri dolayısıyla ego'nun denetim altına aldığı kişilere örnek gösterilir. Hidayet'in evinde görüp beğendikleri Şark Odası'nı Hidayet'in zor duruma düşmesiyle birlikte çevre tarafından beğenilme arzusuyla kendi konaklarına almışlardır. Bu hareketleri ve düşünce tarzlarıyla egonun akıllı ancak ahlâk dışı yönünü temsil ederler.

Mütareke Dönemi İstanbul'u ve Adnan'ın Kişilik Mekanizması: Süperego

Süperego, ahlâk ilkesine göre hareket eder. Kişiliğin vicdanını yani ahlâk kuralları ve değer yargılarını oluşturur. Aileden özümsemiş, toplumsal kurallar, gelenekler, görenekler ve ahlâk kuralları ile şekillenir. Katı ahlâki kurallar çerçevesinde, özellikle id'in cinsellik ve saldırganlıkla ilişkili isteklerini ahlâka uygunluk açısından denetler. Uygun olmayanların karşılanmasına karşı çıkar. Kişilik mekanizmalarının toplumun belirlediği ahlâk kurallarına uygun ancak akıl dışı olan unsurunu temsil eder. Süperego'nun baskın olduğu kişilikler toplum tarafından dışlanma ve kabul görmeme korkusu ya da takdir edilme, beğenilme arzusuyla akıl kuralları dışında kalan, sorgulanmayan davranışlar sergiler (Geçtan, 1998: 47-48).

Süperego'nun üç önemli işlevi vardır. Birinci işlevi, dışa vurulduğunda toplum tarafından hoş karşılanmayan cinsel ve saldırgan dürtüleri bastırmaktır. İkinci işlevi, egoyu gerçekçi amaçlar dışında ahlâki amaçlara yönelterek aklın yerine ahlâki ön plâna çıkarmaktır. Üçüncü işlevi ise diğer insanların ve çevrenin gözünde kusursuz görünmeye çabalamaktır. Süperego, id ve egoya karşı çıkarak onları kendi istekleri doğrultusunda yönlendirir. Süperego, kişiliğin toplumsal yönünü temsil eder. Toplumun gözünde iyi ve doğru olmak süperego için

vazgeçilmezdir. Toplumun beklentilerine ters düştüğü zaman süperego kendini çok sert bir şekilde cezalandırır (Geçtan, 1998: 47-48).

Mütareke Dönemi'nde Adnan, tüm sahip olduklarını yitirmiştir. Bu dönemde yönetimi ise işgal altındaki saray ve İttihat ve Terakki yöneticileri temsil eder. Halk, saray yöneticilerden beklediği desteği ve mücadeleyi göremeyince bir Millî Mücadele hareketi başlatır. Hem İttihat ve Terakki üyeleri hem de Adnan geçmişle büyük bir hesaplaşma içindedir. Vicdanıyla baş kalırlar. Adnan bu süreçte Süheyla'nın yanında bir sığıntı gibi yaşar. İttihat ve Terakki döneminde konağına gidip gelen, çevresinden hiç eksik olmayan o insanlar artık Adnan'ın ne yaptığından bile habersizdir. Hiç kimse onu arayıp sormaz. Adnan'ın bu zor zamanlarında yanında olan tek isim, bir zamanlar Belkis için reddettiği Süheyla olur. Geçmişte reddedip istemediği Süheyla'nın yanında bir sığıntı gibi yaşamak, vicdani yönden onu rahatsız eder. Süheyla'nın yanında mutlu olmadığı halde mutluymuş gibi yaparak, kendini hem içinde bulunduğu topluma karşı hem de Süheyla'ya karşı gönül borcunu yerine getirmiş sayar. Nitekim Adnan'ın bu sahte mutluluk oyunu, Süheyla'nın, Adnan'ın hala Belkis'in resmini sakladığını öğrenmesiyle son bulur (Kuntay, 2016: 503). Adnan'ın bu dönemdeki baskın kişilik mekanizması süperego'dur. Sırf toplum tarafından ayıplanıp dışlanmamak için içinde olduğu ve yapmaktan hoşlanmadığı eylemlerin ve mekânların içinde yer alır. Vicdani duyguları ön plâna çıkar. Geçmişte yaptığı hataları telafi etmek ister. Toplum ve vicdan gibi unsurları hayatının merkezine alır.

Mütareke Dönemi'nde öne çıkan mekân Boğaziçi'ndeki Naşit'in konağıdır. Önce Hidayet sonra Adnan'ın konağına görülen ilgi ve saygı bu dönemde de Naşit'e ve Naşit'in konağına gösterilir. İstibdat İstanbul'unda Hidayet'in, Mütareke İstanbul'unda Adnan'ın konağında toplananlar Mütareke Dönemi'nde Naşit'in konağında toplanırlar. (Alver, 2002: 24). Adnan, bu dönemde Süheyla ile Maliye Nazır'ının eski evinde kalır. Ancak Süheyla bu evi değişen kendi zevkine göre yeniden düzenler. Adnan'ın ölümünden sonra ise çocuğuyla birlikte bu evi satarak Erenköy'ünde yeni bir köşke taşınır.

“Anası Cemalifer'den kurtulmak için Süheyla, Bozdoğan Kemer'indeki konağı sattı, parasıyla Erenköy'ünde iki köşk aldı, birinde kendisi çocuğu Salim'le oturacaktı, ötekinde anası...” (Kuntay, 2016: 575).

Nitekim bu dönemdeki kişiler, gerçekte mutlu olmamalarına karşın toplumun yarattığı içsel baskılar doğrultusunda hareket ederek, dışarıya karşı mutluymuş gibi yaşamlarını sürmeye devam ederler. Önemli olan kişilerin kendi istekleri değil toplumun beklentileri ve toplumun ne istediğidir. Hedef ve idealler ikinci plânda kalır. Bu yönleriyle süperego'su baskın kişiliklere örnek gösterilirler.

Sonuç

İçinde yaşanan dönem ve mekânlar kişilik ve davranışlar üzerinde yadsınamaz bir etkiye sahiptir. İd, ego ve süpereo olmak üzere üç kısma ayrılan kişilik mekanizmaları da farklı dönemlerde farklı baskın mekanizmalar olmak üzere karşımıza çıkar. Üç *İstanbul* romanında Abdülhamid Dönemi'nde adı geçen mekânlar, devrin yöneticisi Abdülhamid'in içinde yaşadığı saray, yine sarayı temsil eden çıkarıcı ve dalkavuklarla dolu Hidayet'in konağı, dönemin Avrupaî üslubunu ve mimarisini temsil eden Erkânıharp Müşiri'nin Mermer Yalısı ve nispeten diğer mekânlara göre daha sade kalan Maliye Nazırı'nın konağı ve Adnan'ın annesiyle birlikte yaşadığı Aksaray'daki evidir. Bu dönemdeki mekânlar başta saray olmak üzere ihtişam ve gücü sembolize ederler. Her istediklerini hemen elde edebilecek bir yapıya sahiptirler. Adnan ve bu mekânlarda yaşayan insanlar bu yönleriyle id'in denetimi altındadır. Daima haz ilkesine göre hareket ederler. Kendi istekleri her şeyden ön plândadır.

Meşrutiyet Dönemi'nde İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesiyle birlikte Adnan da yükselişe geçer. Bu dönemde öne çıkan mekânlar Adnan'ın Çağaloğlu'ndaki Taş Konağı, Moiz ve Raşel'in Harbiye'deki Konağı'dır. İttihat ve Terakki yönetime gelince Abdülhamid döneminde eleştirdiği ne varsa onların aynısını yapmaktan çekinmez. Verdiği sözlerin çoğunu da yerine getirmeyiz. Onun sivil hayattaki temsilcisi Adnan da aynı davranışları sergilemektedir. Bir önceki dönemde beğenmeyip eleştirdiği insanların hâl ve hareketlerine benzer davranışlar sergiler. Bu dönemde baskın kişilik mekanizması ego'dur. Ego kişiliğin akıllı ancak ahlâk dışı yönünü oluşturur. Adnan ve çevresindekiler de bu yönüyle ego'nun denetimi altındadır.

Mütareke Dönemi'nde Adnan sahip olduğu bütün gücü ve ihtişamı yitirmiştir. Bu dönemde yönetimi İstanbul'da işgal altındaki saray ve devlet adamları temsil etmektedir. İşgal güçlerine karşı halk tarafından oluşturulan bir Millî Mücadele hareketi ortaya çıkar. Diğer yandan saraydaki yöneticiler ve İttihat ve Terakki üyelerince bir sorgulama başlar. Yönetimin sivil tarafını temsil eden Adnan'da da sorgulama ve pişmanlık şeklinde geriye dönüşler olur. Hiç mutlu olmadığı hâlde Süreyya'ya ve topluma olan gönül borcunu yerine getirebilmek için Süreyya'nın yanında kalır ve topluma yararı dokunacak işleri yapmaya çalışır. Bu dönemdeki kişiler bu yönleriyle süpereo'nun denetimi altındadırlar. Süpereo, kişiliğin vicdani yönünü temsil eder. Kişilerin kendi istekleri ve çıkarları değil toplumun yararı ve istekleri ön plândadır.

KAYNAKÇA

FREUD, Sigmund (2001). *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd*. (Çev.: Ali Babaoğlu), İstanbul: Metis Yayıncılık.

FREUD, Sigmund (2016). *Psikanaliz Üzerine-Yeni Araştırmalar ve Bulgular Psikanalize Giriş 3*. (Çev.: Kâmuran Şipal), İstanbul: Say Yayınları.

- KÖKSAL, Alver (2003). "Üç İstanbul Romanı Üzerine Sosyolojik Okuma Denemesi". *İlmi Araştırmalar Dergisi*, 15, s.19-26.
- CEBECİ, Oğuz (2004). *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- GEÇTAN, Engin (1998). *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul: Remzi Yayınları.
- KUDRET, Cevdet (2004). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman II*, İstanbul: Dünya Yayınevi.
- KUNTAY, Mithat Cemal (2016). *Üç İstanbul*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- ÖZCAN, Nezahat (2014). "Mithat Cemal Kuntay'ın Üç İstanbul Romanında Tiplerin ve Dönemlerin Aynası Eşya". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 52, s. 181-214.
- KEMAL, Timur (2004). "İstanbul'un İç Yüzü ve Üç İstanbul Romanlarından İnsan Manzaraları". *İlmî Araştırmalar Dergisi*, 18, s.103-122.